

Introduction and Analysis of the Manuscript of Sharh-e-Pand-Nameh

***Shagufta Yasmin**

Abstract:

The title Pand-Nameh is actually used for writings based on moral advice. Such writings are among the oldest sources of education in Persian literature. One of these popular and well-known works is the Pand-Nameh, attributed to Sheikh Fariduddin Attar Neshapuri Attar (540. 618 AH/1145. 1221 CE). This poem contains very valuable ethical guidance. Pand-Nameh has been translated into many languages of the world. It seems that Pand-Nameh Namah is a code of life, in which the essentials of a righteous man's life have been described in brief. The subject of the proposed research is the introduction of an important but neglected commentary of the Pand-Nameh, which was written by Muhammad bin Ghulam Muhammad, a scholar and eloquent of the subcontinent in 1235 AH. The only available manuscript of Sharh-Pand-Nameh is available in the Central Library of Punjab University, Lahore, Pakistan under number Pi VI 27 D/2774. This research will give a correct assessment of the status of the commentator of Pand-Nameh. By building the research on modern research principles, new ways will be established in poetic literary criticism.

Keywords: Attar Nishapuri, Pand-Nameh, Subcontinent, Influence, Description, Muhammad bin Ghulam Muhammad, 13th century AH, Review, Analysis.

معرفی و بررسی نسخه خطی شرح پند نامه

*شگفته یاسمین

چکیده:

عنوان پند نامه در واقع برای نوشته های مبتنی بر توصیه های اخلاقی به کار می رود. این گونه نوشته ها از قدیمی ترین منابع تعلیم و تربیت در ادبیات فارسی به شمار است. یکی از این آثار مشهور و پرطرفدار، پند نامه منسوب به شیخ فریدالدین عطار نیشاپوری (540. 618 ق/ 1145.1221 م) است. این مثنوی حاوی رهنمودهای اخلاقی بسیار ارزشمندی است. پند نامه به بسیاری از زبان های دنیا ترجمه شده است. به نظر می رسد که پند نامه، نامه رمزی از زندگی است که در آن اصول زندگی انسان صالح به اختصار بیان شده است. موضوع تحقیق پیشنهادی، بررسی و ارزیابی یک شرح مهم اما مغفول مانده از پندنامه است که توسط محمد بن غلام محمد، محقق و دانشمند شبه قاره در سال 1235 هجری قمری تألیف شده است. تنها نسخه خطی موجود از شرح پند نامه در کتابخانه مرکزی دانشگاه پنجاب، لاهور، پاکستان با شماره Pi VI 27 D/2774 موجود است. این تحقیق ارزیابی درستی از وضعیت شارح و مفسر پند نامه خواهد داشت. با ساختن پژوهش بر روی مبانی نوین پژوهشی، راه های جدیدی در نقد ادبی منظوم ایجاد می شود.

واژه های کلیدی: عطار نیشاپوری، پند نامه، شبه قاره، نفوذ، شرح، محمد بن غلام محمد، قرن سیزدهم هجری، بررسی، تحلیل.

پند نامه نویسی در ادب فارسی:

سنت طلایی نوشتن پند نامه یا اندرز نامه در ادبیات فارسی بسیار قدیمی است. عنوان پند نامه در واقع برای نوشته هایی بر اساس توصیه های اخلاقی به کار می رود. در کتب نوشته شده به زبان پهلوی تا قرن سوم هجری این واژه بسیار به کار رفته است (تفضلی، 180) و از معدود کتابهای مهمی که به زبان پهلوی در این زمینه نوشته شده است، می توان از جمله کتاب ششم دینکرد، اندرز نامه های آذرباد مهرسپندان، اندرز اوشنر دانا، اندرز دانایان به مزدیسنان، اندرز خسرو قبادان، اندرز پوریوتکیشان، اندرز دستوران به بهدینان، اندرز بهزاد فرخ پیروز، خیم و خرد فرخ مرد، پنج خیم روحانیان، داروی خرسندی و مینوی خرد نام بُرد. برخی از اندرز نامه ها و پند نامه ها به شکل معما هستند، به عنوان مثال مادیان یوشت فریان و درخت آسوریک (همو، 181-190). همین سنت پند نامه نویسی از پهلوی به عربی و سپس به زبان فارسی نیز منتقل شده است. (همو، 202) از جمله کتاب هایی از این نوع در دوران اسلامی می توان به جاویدان خرد از ابوعلی مسکویه، کتاب التاج منسوب به جاحظ، عیون الاخبار از ابن قتیبه، مروج الذهب از مسعودی و ادب الکبیر و ادب الصغیر از ابن مقفع اشاره کرد. در واقع این میراث فرهنگی دوره ساسانی به دوره اسلامی منتقل شد و متون پند نامه های پهلوی همچنان در نظم و نثر فارسی جای خود را باز کرد. در شاهنامه فردوسی نمونه های شگفت پند از اندرز وجود دارد. برخی از کتب اخلاقی به صورت داستان و حکایت به رشته تحریر درآمده است، مثلاً هزار و یک شب، کلیله و دمنه و سند باد نامه، قابوس نامه، گلستان، بهارستان، پریشان-کیمیای سعادت از امام غزالی نیز بر اساس اخلاق و آداب نوشته شده است. برخی از کتب اخلاقی نیز شامل مباحث فلسفی است که از جمله آنها اخلاق ناصری، اخلاق محسنی و اخلاق جلالی قابل ذکر است. این گونه متون در واقع مبتنی بر عبارات آموزنده و اخلاقی است که ترکیبی زیبا از شعر و نثر در آنها به چشم می خورد. این گونه نوشته ها از قدیمی ترین منابع تعلیم و تربیت در ادبیات فارسی است.

آغاز رسمی نگارش رساله های اخلاقی تحت عنوان پند نامه از قرن پنجم هجری قمری است و مضامین و مفاهیم و مطالبات مندرج در تالیفات یاد شده، ریشه در فرهنگ و تمدن کهن و بزرگ ایران دارد که تأثیرات عمیقی نیز بر آن نهاده است. تأثیر و نفوذ عقاید و باورهای اسلامی در چنین نوشته ها به فراوانی به چشم می خورد. (صفا، 1/237) زیرا آموزه های قرآنی، احادیث نبوی، سخنان ائمه و صحابه در این معارف و نصایح منعکس شده است.

عطار و پند نامه

یکی از این آثار مشهور و پرطرفدار، پند نامه ای منسوب به شیخ فریدالدین عطار نیشاپوری (540. 618

ق/1145.1221 م) است. (1)

شخصیتی با ویژگی های چند وجهی، جهانی و متنوع مانند عطار به ندرت متولد می شود. شیخ فرید الدین عطار در نیشابور به دنیا آمد (2) و بیشتر عمر خود را در آن شهر گذراند و در همان شهر وفات یافت که مرقد او مرجع خلائق است. (3) عطار، در آثار خود را به نام محمد معرفی کرده (4) و در ابیات خود را همنام پیامبر اکرم (ص) گفته است. او در اشعارش از هر دو نام مستعار عطار (5) و فرید (6)، به عنوان تخلص استفاده می کند. محمد عوفی (1171-1242م)، معاصر وی، او را نیز با کلماتی چون عجل فریدالدین افتخارالفضل ابوحامد ابوبکر العطار نیشابوری، سالک جاده حقیقت و ساکن سجاده طریقت یاد کرده است. (عوفی، ص 481-480)

مشهورترین آثار عطار عبارتند از دیوان اشعار (مجموعه اشعار و غزلیات)، مثنوی اسرار نامه، مثنوی الهی نامه، مثنوی منطق الطیر، مثنوی مصیبت نامه، مختار نامه (مجموعه رباعیات)، تذکره الاولیاء (منثور، مشتمل بر نود و هفت شیخ طریقت). غیر از این مثنوی بی سر نامه، مثنوی بلبل نامه و پند نامه نیز به او منسوب است که در زیر به طور مختصر به آن پرداخته می شود:

مثنوی اسرار نامه:

مثنوی اسرار نامه از نخستین آثار عطار مشتمل بر 3305 بیت در 22 مقاله است. سه مقاله اول به ترتیب در مورد توحید الهی و ستایش پیامبر اسلام و فضایل چهار خلیفه اسلام است. از مقاله چهارم به بعد در مورد موضوعات مختلف تصوف بحث های آمده است. شاعر در این مثنوی عقل و منطق را می نکوهد و فضایل عشق را بیان می دارد.

مثنوی الهی نامه:

مثنوی الهی نامه مشتمل بر داستان های زیبایی کوتاه و بلند است که سایر آنها در یک داستان اصلی گنجانیده می شود. مثنوی یاد شده نیز با حمد الهی و نعت پیامبر و ستایش خلفای اسلام آغاز می شود و سپس روح انسانی موضوع اصلی داستان قرار می گیرد.

مثنوی منطق الطیر:

مثنوی به زبان فارسی سروده شیخ فرید الدین عطار مشتمل بر 4600 بیت است. این مثنوی به دلیل داشتن قسمت هفت وادی یکی از مهم ترین سفرنامه های آسمانی به شمار می رود. روایتی از سفری دشوار در هفت وادی، که فرآیندی بسیار دشوار برای عبور از هفت مرحله است. این هفت وادی موسوم به نام های طلب و جستجو، عشق، معرفت، استغنا، توحید، حیرت و فنا است. سی پرنده وقتی به هدایت دهد از آن وادی هفتم می گذرند، جایگاه سیمرغ را در وادی فنا می بینند، اما وقتی سیمرغ را نگاه می کنند، هیچ تفاوتی بین او و خود شان نمی بینند. گویی آن سی پرنده به معنای واقعی کلمه به جستجوی خود رفته بودند و سفرشان به یافتن حقیقت خودشان پایان می یابد.

مثنوی مصیبت نامه:

در بیان مسایل و مصایب است که سالک راه حقیقت با آن مواجه می شود. در ضمن بیان چنین دشواری ها داستان های جذاب نیز مطرح شده است. ناقدان سخن مصیبت نامه را پس از منطق الطیر مهمترین اثر عطار خوانده اند.

مختار نامه:

مجموعه رباعیات مشتمل بر پنجاه باب در موضوعات متنوع است. خود عطار مقدمه ای مبسوط در آغاز آن نگاشته است.

بی سر نامه:

محمد عوفی (1242-1171م)، دولت شاه سمرقندی (1491-1438م) و عبدالرحمن جامی (1492-1414م) نامی از نویسندگان کتاب نبرده اند، اما امین احمد رازی (قرن شانزدهم و هفدهم میلادی) در ضمن معرفی آثار عطار در هفت اقلیم از آن یاد کرده است. برتلس (1957-1890م)، در میان خورشناسان معروف، در ضمن مقایسه آن با مثنوی مولوی، آن مثنوی را سروده عطار دانسته است.

بلبل نامه:

مثنوی عارفانه دیگری نیز در 630 بیت منسوب به عطار نیشاپوری است. در انتساب آن به عطار شبیهاتی وجود دارد، به نام گل و بلبل نیز به یادگار مانده است.

تذکره الاولیا:

کتابی منثور بر اساس اخلاق و اقوال و صفات و عبادات و عادات صوفیان که در این کتاب پنجاهی مفید و داستان های جذاب و حوادث آموزنده به نثر فارسی سلیس بیان شده است. سبک نوشتن ساده و دلنشین است. سال تألیف آن به دقت مشخص نیست. البته سبک نگارش آن همانند اسرار التوحید است.

پند نامه:

پند نامه نیز مثنوی است منسوب به عطار و می دانیم برخی از تذکره نویسان و منتقدان، از جمله امین احمد رازی (هفت اقلیم، تألیف 1002 هجری قمری، ص 274) و رضاقلی خان هدایت (مجمع الفصحا، تألیف 1284 هجری قمری جلد دوم، ص 156)، پند نامه را به شیخ فریدالدین عطار نسبت می دهند. در میان محققین و منتقدان برجسته قرن گذشته و کنونی، استاد بدیع الزمان فروزانفر (1904-1970م) این انتساب را رد نکرده است. (مقدمه دیوان عطار، ص 15) عبدالحسین زرین کوب (1923-1999م) در مورد صحت انتساب پند نامه نظر روشنی ابراز نکرده است. (صدای سی مرغ، ص 13) در حالی که محمد رضا شفیع کدکنی (متولد: 1939 م) این انتساب را نمی پذیرد. (زبور پارسی، ص 19)

مردم شبه قاره از همان ابتدا با ارادت و احترام آثار منثور و منظوم عطار را پذیرفتند. همچنین واضح است که فارسی زبان مادری این منطقه نبوده و درک مطالب عمیق تصوف و مفاهیم دقیق اخلاقی، بیان شده در مثنوی های عرفانی فارسی، برای مردم عامه دشوار بوده است. پس برای رفع این مشکل، تقریباً بر تمامی مثنوی های مهم عرفانی شرح های متعددی نوشته شد. البته پرداختن به جزئیات آن ها از حوصله و حوزه این مقاله خارج است.

مثنوی کوتاه پند نامه حاوی توصیه های بسیار مفید و اخلاقی است. این رساله کوتاه به بسیاری از زبان های زنده جهان ترجمه شده است. متون و ترجمه های آن بارها در کشور های مختلف از جمله هند و پاکستان منتشر شده است که نشان از محبوبیت این رساله دارد. قرن ها است که پند نامه کانون توجه پژوهشگران علاقه مند به زبان و ادبیات فارسی در سراسر جهان بوده است. مطالعه دقیق نشان می دهد که گویی پند نامه یک رمز زندگی است که در آن به اختصار اصول زندگی یک انسان صالح به خوبی بیان شده است.

معرفی نسخه:

موضوع این مقاله پژوهشی معرفی و بررسی شرح مهم اما مغفول مانده از پند نامه است که توسط محمد بن غلام محمد، محقق و فصیح فاضل شبه قاره در سال 1235 هجری قمری نوشته شده است. اطلاعاتی از شارح در دست نیست، اما می توان به تفصیل درباره شیوه توصیف و نگارش شرح پند نامه که در کنار عالمانه و دقیق بودن، نمونه ای عالی از آمیختگی نظم و نثر است، بحث کرد. تک نسخه از این اثر شناسایی شد که در ادامه معرفی می شود:

تنها نسخه دست نویس موجود شرح پند نامه در کتاب خانه مرکزی دانشگاه پنجاب، لاهور، پاکستان با شماره Pi VI 27 D/2774 موجود و نگهداری می شود. (جزئیات دست نوشته به شرح زیر است: نسخه خطی یکصد و پنجاه (150) ورق یا سیصد (300) برگ دارد. هر برگ هیجده الی بیست سطر دارد که به خط ریز نوشته شده است. برگه ها فاقد جدول کشی و تذهیب هستند. عناوین شنگرف هستند. در بالای ابیات و مصاریع شرح شده خطی شنگرف کشیده شده است.

آغاز نسخه:

نحمد الله علی نواله و نکیره بالجلال تکبیرا و نصلی علی محمد و نصلی علی محمد وسلم علیه تسلیم کثیرا و علی آله و اصحابه و تدعو اللهم اجرا کبیرا؛ می گوید بنده ... محمد بن غلام محمد. (محمد بن غلام محمد، شرح پند نامه، برگ

عنوان اثر:

شارح این اثر را اینگونه معرفی کرده است:

پند نامه شیخ فرید الدین عطار علیه رحمة الله العزیز الغفار بحری است مشحون به جواهر معارف الهی و دفتری است بر حقایق و مواعظ نامتناهی و مقبول ارباب سلوک عالی مقامی و متداول بین الخواص والعوام (برگ)

و در ضمن سبب نگارش و سبک نویسندگی چنین می افزاید:

خواستم که برای تبرک جستن به معارف آن و پند گرفتن به مواعظ آن سخنی چند در تحریر ابیات وی بر نمط شرح واضح بنویسم که تا از او مرا بهره باشد و هم از من یادگاری بماند و طالبان حق (را) به مقصد برساند و بر یاران مخفی نیست که در نسخ این در تقدیم و تاخیر داستان های مواعظت و کمی و زیادتی ابیات اختلاف تمام است، بلکه ابیات یک داستان در داستان دیگر یافته می شود. پس این عاجز بر نسخ معتمده قدیمه اعتماد نموده، آنچه به نظر احسن آمده در ارقام آورده و به حسب فهم قاصر ربط داده. (برگ)

ترقیمه:

ترقیمه آن نیز چنین است:

تتمت تمام شد به روز جمعه یکم ماه ربیع الاول 1288 هجری به دست خط فقیر حقیر پُر تقصیر ملا محمد امین المعروف ملا مٹھا ... به پاس خاطر میان خدا بخش عاجگر ولد میان الله وسایا عاجگر مرحوم و مغفور؛ ساکن خاص ملتان، اندرون پاک دروازه (برگ: 300).

زمان تألیف:

محمد بن غلام محمد شرح پند نامه را در سال 1235 نگاشت () و کتابت نسخه حاضر توسط ملا محمد امین المعروف ملا مٹھا ساکن شهر مولتان، دقیقاً در سال 1288 قمری به پایان رساند.

وضعیت نسخه

نسخه خطی مذکور در شرایط عالی نگهداری می شود. ظاهراً فقط دو صفحه، بین صفحات 119 و 120 و به همین ترتیب بین صفحات 123 و 124 مفقود شده است.

موضوعات شرح پند نامه و روش کار شارح:

شارح در آغاز مقدمه ای کوتاه نوشته و اشاره ای داشته که سبب نوشتن شرح پند نامه آن است که تفهیم ابیات سخت و دشوار برای مردم عامه دشوار می نماید. سپس وارد شرح ابیات می شود. شرح پند نامه از نظر مضامین به زندگی نزدیکتر است. موضوعات پند نامه شامل حمد باری تعالی، نعت سید المرسلین، فضیلت ائمه دین و مجتهدین و مناجات است.

پس از آن موضوعات مهمی چون مخالفت با نفس اماره، فواید سکوت، عمل خالص، سیرت ملوک، حسن اخلاق، بیان مهلکات، بیان اهل سعادت، سبب عافیت، تواضع و صحبت درویشان، بحث شرم و حیا، ریاضت و سلوک، مجاهدت نفس و مبارزه با خود و فقر مطرح شده است. از دیگر موضوعات مهم می توان به کشف حقیقت خود، ترک خود آرائی و خود ستائی، آثار ابلهان، بیان عافیت، بیان عقل و عاقلان و بیان رستگاری و نجات اشاره کرد.

شارح علاوه موضوعات یاد شده به فضیلت ذکر، فضیلت عمل، خصلت مذموم، سعادت و نصیحت، نشانه های حکمت، مذمت غضب، نتایج ناپایداری، رسیدن به کمال، اعاده محال، غنائم زندگی، بیان سکوت و سخاوت، عوامل فساد و اسباب شکست نیز پرداخته است.

در شرح پند نامه موضوعاتی همچون مذمت همراهی صبیان، حفظ ناموس، افزایش آبرو، نشانه های جهل، صفات حیات، در بیان دوری از دشمن، دلایل شاد زیستن، در بیان عدم القای اعتماد، نصیحت و حسن نیت، در بیان خضوع و رضایت و مطالب مهمی چون داد خواهی، فرو خوردن خشم و ناپایداری و فنا پذیری جهان نیز مطرح شده است.

در ادامه آن معرفت خدا، نکوهش دنیا، بیان درع، بیان تقوا، فواید خدمت، عظمت صدقه، احترام به میهمانان، نشانه های احمق، نشانه های متجاوزان، نشانه های نفاق، نشانه های بخیل، اسباب سختی دل، میل به حوائج، بزرگی قناعت، نتایج سخاوت و بخشش، اعمال شیاطین، نشانه های منافق، نشانه های پرهیزگاران، نشانه های اهل بهشت، در وصف نتایج دینی و دنیوی، فواید صبر و شکیبایی، تجرید و تفرید و کرامات الهی بیان شده است. شارح در پایان کتاب به عنوان خاتمه، هدف و غایت نگارش شرح پند نامه را نیز مطرح کرده است. تنها ذکر موضوعات شرح پند نامه مفید بودن آن را ثابت می کند. در سبک نگارش نیز تنوع وجود دارد، در برخی جاها داستان های کوچک جالبی نیز نقل شده که نشانگر خلاقیت شارح است.

ویژگی های مهم شرح پند نامه:

با توجه به اهمیت و افادیت شرح پند نامه به نکات زیر توجه شود:

- اندیشه و هنر در نقد و تحلیل شعری به یک اندازه اهمیت دارند و در اغلب شروح ادوار گذشته در تعیین جایگاه شاعر بیشتر به اندیشه شاعر توجه شده و هنر نادیده گرفته شده است، اما در شرح پند نامه بررسی جنبه های هنری از اهمیت ویژه ای برخوردار است.
- یک اثر ادبی نه تنها ذوق انسان را برآورده می کند، بلکه آشنایی ژرف با اندیشه و هنر او، نیز بازتابی از نگرش های اجتماعی است و دسترسی به افق ذهنی نویسنده را تسهیل می کند.
- جنبه های فکری، فنی، تاریخی و هنری که در شرح این مثنوی ذکر شده و مورد بررسی دقیق و عمیق قرار گرفته است. قرن ها است که مثنوی پند نامه در ادبیات فارسی از اهمیت فوق العاده ای برخوردار

بوده است. از این رو شرح آن که توسط محققى از شبه قاره نوشته شده است، باید مورد توجه اساتید و دانشجویان زبان و ادبیات فارسی در سراسر جهان قرار گرفته شود.

- بیشتر موضوعات شرح پند نامه به طور مستقیم با تعلیم و تربیت مرتبط است و شارح نیز با در نظر گرفتن محیط محلی و ارزش های اجتماعی که در شرایط معاصر نیز از اهمیت بالایی برخوردار است، شرحی از این خواسته ها ارائه کرده است.

- پند و اندرز اگرچه موضوعی خشک به حساب می آید، اما شارح به عناصر مورد علاقه خوانندگان اهتمام داشته است.

- این اثر ادبی معیار مطالعات و روش تحلیلی و انتقادی ادبیات فارسی در این منطقه، در سده سیزدهم قمری، را آشکار می سازد.

- تحلیل جایگاه شاعران در ادبیات جهان سنت مهمی است و تا کنون تحلیل شعر فارسی در حد اندیشه شاعر بوده است و اکنون نیاز به تسریع در روند توسعه در این زمینه احساس می شود. شرح پند نامه مطالب مربوطه را به خوبی تمام معرفی می کند.

- شرح پند نامه در مولتان، قدیمی ترین شهر پاکستان، نوشته شد که نشان دهنده سنت غنی نگارش فارسی، به ویژه در جنوب ایالت پنجاب است.

- اثر حاضر در واقع نشان دهنده ارائه خدمات پژوهشگران بومی در حوزه زبان و ادبیات فارسی در سطح بین المللی است.

- این نسخه منحصر به فرد آن جایگاه یک محقق و دانشمند محلی را مشخص می کند و در این عصر ماده گرایی، رضایت روح که منبع اصلی آن تحصیل ادبیات است کنار گذاشته شده است، به همین دلیل است که جامعه روز به روز قربانی ناآرامی و آشوب می شود. مطالعات و تحلیلی که می تواند ارزش های اخلاقی و معنوی خود را ارتقا دهد، بسیار مفید است.

استفاده از آیات قرآنی:

شارح در ضمن تبیین و تفسیر آیات، آیات قرآن کریم و روایات نبوی را آورده است که نه تنها حکایت از علم و فضل مؤلف دارد، بلکه بر اهمیت و سودمندی شرح می افزاید. به عنوان مثال:

برگ 5: *وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا* (سوره یونس، آیه 99)

برگ 8: *وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِينَا* (سوره هود، آیه 33)

برگ 10: *فَدَّ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ* (سوره اعراف، آیه 71)

برگ 11: *فَلْنَا يَنَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلْمًا عَلَيَّ اِبْرَاهِيمَ* (سوره الانبیا، آیه 69)

برگ 17: *فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالِدَّمَ* (سوره اعراف، آیه 33)

رسم الخط:

- ملا محمد امین کاتب شرح پند نامه چند نوع ء در وسط یا اختتام واژگان به کار برده است: لقاء صبیح (=لقاءی صبیح)، ادباء زمانه (= ادبای زمانه).
- در برخی واژگان به جای ی، ئ ضبط کرده است: وقائع (=وقایع)، شائع (=شایع).
- در بعضی جاها حرف «را» به واژه قبل از خود چسبانده است. اعمالرا (=اعمال را)، مالرا (=مال را)
- حرف «به» به کلمه بعد چسبیده است: بنظر (=به نظر)، بحسب (=به حسب)، بفتح (=به فتح)
- اغلب و بیشتر کسره اضافه به شکل «ی» نوشته شده است: شرحی اسرارنامه (=شرح اسرار نامه)، دوستی دانشمندی (=دوست دانشمندی)
- در بعضی جاها واج های ز، ک، ح به شکل ذ، گ، خ نوشته شده است.
- واژگانی که به «ه» ختم می شوند وقت اتصال به «ها» چنین شده است: خانها (=خانه ها)، بچهها (=بچه ها)
- در اغلب جاها بدین مرتبه را به صورت بدین مرتبه و بدین ترتیب را به صورت بدین ترتیب نوشته است.

یاد داشت ها:

- 1- برای توضیحات بیشتری نک: عطار، مختار نامه (مجموعه رباعیات) به کوشش شفیع کدکنی، ص 11 تا 22
- 2- نیشابور دومین شهر بزرگ بعد از مشهد در استان خراسان رضوی در شمال شرقی ایران امروزی است.
- 3- برای توضیحات نک: زرین کوب، عبدالحسین، صدای بال سی مرغ، ص 35 تا 45
- 4- از گنه رویم نگردانی سیاه حق هم نامی من داری نگاه
(عطار، منطق الطیر، چاپ گوهرین، ص 26)
- 5- عطار در دیر مغان خون می کشید اندر نهان فریاد برخاست از جهان کای رند درد آشام ما
(عطار، دیوان، غزل شماره 3)
- 6- در حضورش عهد کردی ای فرید عهد خود مستحکمی می بایدت
(ایضاً، غزل شماره 18)

منابع:

- ##- آربری، آرتور جان (1371ش)، ادبیات کلاسیک فارسی، ترجمه اسدالله آزاد، مشهد، انتشارات آستان قدس .
- ##- ابن قتیبه، عبدالله بن مسلم (1418ق/1998م) عیون الاخبار، پنج جلد، دارالکتب، بیروت، لبنان
- ##- ابن مسکویه (1374ش) جاویدان خرد، مترجم تقی الدین محمد شوشتری، مصحح بهروز ثروتیان، نشر کاوش، تهران
- ##- ابن مقفع، عبدالله بن دادویه (1375ش) ادب الکبیر و ادب الصغیر، مترجم وحید گلپایگانی، محمد، بی نا، بی جا
- ##- انصاری، میر علی (1371ش)، کتاب شناسی شیخ فرید الدین عطار نیشاپوری، انتشارات انجمن مفاخر فرهنگ، تهران
- ##- براون، ادوارد (1358ش)، تاریخ ادبیات در ایران، جلد دوم، ترجمه علی پاشا صالح، تهران، نشر امیرکبیر.
- ##- پورنامداریان، تقی (1382ش) دیدار با سیمرخ، انتشارات پژوهش گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران
- ##- حمیدی، مهدی (1347ش) عطار در مثنوی پای گزیده او و گزیده مثنوی پای او، انتشارات امیر کبیر، تهران
- ##- رازی، امین احمد (1359ش) تذکره بفت اقلیم، تهران
- ##- رحمتی، محمد کاظم (1386ش) جاحظ و کتاب التاج منسوب به او، مجله آئینه میراث، شمره پیاپی 37، تهران
- ##- زرین کوب، عبدالحسین (1372ش) صدای سیمرخ، انتشارات علمی، تهران
- ##- سمرقندی، دولت‌شاه (1338ش)، تذکره الشعراء، تصحیح محمد رمضان، تهران، نشر پدیده.
- ##- شفیعی کدکنی، محمد رضا (1378ش) زبور پارسی، انتشارات آگاه، تهران
- ##- صفا، ذبیح الله (1347ش)، تاریخ ادبیات ایران، جلد دوم، تهران، نشر فردوس، تهران.
- ##- عطار، فریدالدین (1371ش) اسرار نامه، به اهتمام صادق گوهرین، انتشارات صفی علی شاه، تهران
- ##- ایضاً (1374ش) الهی نامه، به کوشش فواد روحانی، تهران
- ##- ایضاً (1357ش) بلبل نامه، تهران

- ### - ایضاً (1354 ش) بی سر نامه، تهران
- ### - ایضاً (1885 م) پند نامه، چاپ نول کشور، لکهنؤ
- ### - ایضاً (2011 م) پندنامه، فارسی متن مع اردو ترجمه، ترجمه مفتی کفیل الرحمان نشاط عثمانی، مکتبه رحمانیه، اردو بازار، لاهور
- ### - ایضاً (2017 م) پند نامه عطار، با حواشی مولانا بشیر احمد سیالوی، میرپور آزاد کشمیر
- ### - ایضاً (1373 ش) پندنامه به اهتمام روح بخشان، تهران
- ### - ایضاً (1809 م) پند نامه به اهتمام جی. ایچ. بنڈلی، لندن
- ### - ایضاً (1891 م) پند نامه به اهتمام سلوستر دوساسی، پیرس
- ### - ایضاً (1905 م) تذکرة الاولیاء، به تصحیح نکلسن، لندن
- ### - ایضاً (1362 ش) دیوان عطار، دیوان غزلیات و قصاید عطار، به اهتمام و تصحیح تقی تفضلی، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، تهران
- ### - ایضاً (1375 ش) مختا نامه، مجموعه رباعیات عطار، به کوشش شفیع کدکنی، چاپ دوم، انتشارات سخن، تهران
- ### - ایضاً (1354 ش) مصیبت نامه، به اهتمام نورانی وصال، انتشارات زوار، تهران
- ### - ایضاً (1383 ش) منطق الطیر، به کوشش شفیع کدکنی، انتشارات سخن، تهران
- ### - ایضاً (1343 ش) منطق الطیر، به کوشش صادق گوهرین، انتشارات امیرکبیر، تهران
- ### - عوفی، محمد (1335 ش) لباب الالباب، به کوشش سعید نفیسی، تهران
- ### - فروزانفر، بدیع الزمان (1353 ش) شرح احوال و نقد و تحلیل آثار شیخ فریدالدین محمد عطار نیشاپوری، انتشارات دهخدا، چاپ دوم، تهران
- ### - عوفی، محمد (1390 ش) لباب الالباب، به کوشش سعید نفیسی، تهران
- ### - محمد بن غلام محمد (1235 ق) شرح پند نامه، کاتب ملا محمد امین معروف به ملا مٹھا، سال کتابت 1288 قمری، نسخه خطی، برگ 300، شماره Pi VI 27 D/ 2774، مرکزی لائبریری، پنجاب یونیورسٹی، لاهور
- ### - مسعودی، علی بن حسین (1409 ق) مروج الذهب و معادن الجوهر، مؤسسة دار الهجرة - قم - ایران
- ### - نفیسی، سعید (1374 ش) جستجو در احوال و آثار شیخ فریدالدین محمد عطار نیشاپوری، انتشارات علمی، چاپ دوم، تهران
- ### - هدایت، رضا قلی خان (1340 ش) مجمع الفصحا، تبه اهتمام مظاہر مصفا، تهران

##-Boyle, J. A. (1976) *The Ilahi Nāma or Book of God of Farid al-Din Attar*, Manchester University Press, First Edition, Manchester

##-Sayyed Abdullah (1948) *A Descriptive Catalogue of Persian, Urdu and Arabic Manuscripts in Punjab University Library*, Kapur Printing Press, For Punjab University, Lahore

##-Sheleh WolpeS (2017) *The Conference of the Birds*, W. W. Norton & Co, First edition, London